

Schooltuinieren in Nederland: 100 jaar jong!

Wie denkt dat het moestuinieren op school een nieuwe ontwikkeling is, heeft het mis. Schooltuinen in Nederland bestaan al 100 jaar. Ook toen al beseften men dat het niet alleen om gezond eten gaat maar dat het ook een perfect middel voor natuur-educatie is. Tijd voor een stukje historie.

Tekst: Marianne van Lier & Willy Leufgen
Foto's: Stichting Oase

Najaar 1918, dus ruim 100 jaar geleden, verscheen het boek 'Over nut, aanleg en onderhoud van schoolwerktuinen', de eerste uitgave van de eerder dat jaar opgerichte Centrale Vereeniging voor school- en werktuinen. Dit handboek werd de opmaat voor de snelle toename van het aantal schooltuinen in Nederland in de jaren '20 van de vorige eeuw.

In het boek lezen we onder meer een warm pleidooi om de kinderen zelf aan de slag te laten gaan: "Pedagogen van alle landen vestigen de aandacht op de zelfwerkzaamheid van de leerling als belangrijk element van opvoeding. Er kan dan ook nooit

genoeg naar worden gestreefd, dat het onderwijs de werkelijkheid van het leven zoveel mogelijk benadert. Hoe aanschouwelijker hoe beter; hoe inniger de omgang des te gemakkelijker vlot de studie en groter wordt het resultaat."

In het buitenland

Het fenomeen schooltuin was op dat moment niet nieuw, al ging het daarbij tot dan toe meestal om tuinen waar planten werden gekweekt voor aanschouwelijk plantkunde onderwijs, zodat leerkrachten en kinderen de benodigde planten niet in parken of natuur zouden gaan verzamelen.

Kinderen op weg naar de schooltuin,
rond 1912

Oostenrijk wordt gezien als bakermat van schooltuinen zoals we die ook nu nog kennen. Gesteund door de Rijksschoolwet van 1869 werd de totstandkoming van schooltuinen in dat land krachtig bevorderd. In 1900 werd op de Wereldtentoonstelling in Parijs de door de stad Wenen aangelegde schooltuin bekroond. Ook in Duitsland, Zwitserland, Frankrijk en Engeland hielp de wetgeving om de schooltuin een serieuze plaats te geven als pedagogisch middel.

In de Verenigde Staten waren het vooral grote bedrijven die tuinen aanlegden waarop de kinderen van de arbeiders (met name de jongens) groenten konden kweken. Van twee Nederlandse bedrijven weten we dat ze dit idee enthousiast hebben overgenomen: Machinefabriek Stork in Hengelo en de N.V. Glasfabriek in Leerdam.

Nederlandse schooltuinen

In 1893 werd al een schooltuin aangelegd door J. Stamperius, schoolhoofd in Amsterdam. Hier kregen de kinderen aanschouwelijk les, mochten zelf soms ook iets doen (zaadjes in de grond stoppen), maar er is geen sprake van eigen tuintjes. Het plantkunde-onderwijs is het hoofddoel. Deze schooltuin is uitvoerig beschreven in zijn in 1905 verschenen boek 'De Schooltuin, een handleiding voor het onderwijs in plantkunde op de lagere school'. Stamperius beschreef een compleet lesprogramma voor de hoogste klassen van de lagere school, waarbij intensief gebruik wordt gemaakt van de schooltuin.

Sinds ca. 1915 werkten kinderen al zelf in de schooltuin, bijvoorbeeld in Dordrecht, Hilversum, Bloemendaal en Soest. Een curiosum in dit rijtje was de befaamde 'Wereldtuin' in Vledder, deze tuin was zodanig aangelegd dat er lessen biologie, aardrijkskunde maar ook rekenen en wereldhandel gegeven konden worden. In 1913 legde Vereniging Pro Juventute in Den Haag een kinderwerktuin aan, bedoeld om de aan hen toevertrouwde kinderen zo weer op het rechte pad te krijgen. Gemeente Den Haag ondersteunde dit initiatief van harte en vestigde ook eigen kinderwerktuinen, waaronder een tuin voor de 'rijpere jeugd' (14 – 18 jaar).

De jaren '20: Opbloei

De gemeenteraad van Amsterdam besloot in 1920, na een eigen onderzoek naar het effect van moestuinieren door kinderen in andere Europese landen, om subsidie te verlenen aan de Amsterdamse Vereniging voor Schoolwerktuinen. Het eerste tuincomplex (met 280 tuintjes) werd spoedig daarna in gebruik genomen.

In 1921 werd in Zutphen een modeltuin ingericht, die naast kinderwerktuintjes ook een deel bevatte voor praktische natuurstudie. Die combinatie was in Duitsland gangbaar en werd ook sterk aanbevolen in het in 1923 door Klaas Dilling geschreven boek: 'De school- en werktuin in Nederland, zijn betekenis en verbreiding'. Ook in de Haagse schooltuinen vinden we een 'Botanische rand' met landbouwgewassen, wilde planten, maar ook een vijver, bijenstand, vogelnestkastjes, een kas en weerstation, die ervoor zorgen "dat de tuin werkelijk een school en de school een tuin wordt". In 1922 hebben al 400 Haagse schoolklassen de schoolwerktuinen vooral vanwege die 'botanische rand' bezocht! Al snel haken andere gemeenten in (voor 1920 al in Arnhem, Hilversum en Amersfoort). In 1922 waren er in de vier grootste steden 10 tuinen waar ruim 2000 kinderen konden tuinieren, en dat aantal nam snel toe.

De jaren '30 en '40: Neergang

In de crisisjaren werd het steeds

Open dag op schooltuin in Leiden

Peuters in de weer met de 'Smakelijke Moestuin'

moelijker voor de kinderwerktuinen om het hoofd boven water te houden. Subsidies werden minder of vervielen, het werd steeds moeilijker om aan zaden en meststoffen te komen. Hoe armer de bevolking, hoe meer er ook gestolen werd van de tuintjes. In de Tweede Wereldoorlog, met name in de Hongerwinter, werden ook bomen en struiken gekapt wegens brandstofgebrek.

Jaren '50 en '60: Wederopbouw

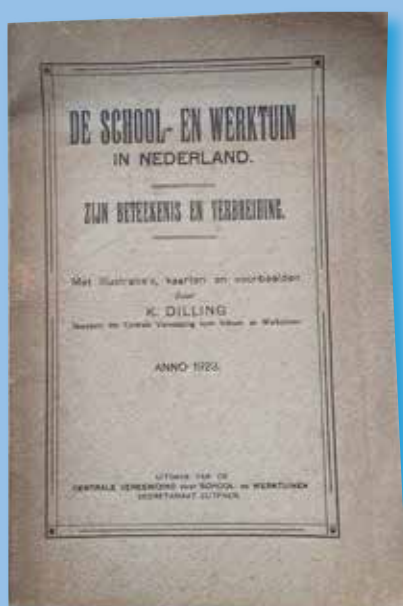
In de wederopbouwperiode werd in de nieuwe wijken van de grote

steden ruimte bestemd voor schoolwerktuincomplexen. Er kwam landelijk geld vrij voor schoolwerktuinen en de organisatie werd, meestal door gemeentelijke diensten, professioneler aangepakt. Educatie ging vanaf dat moment een belangrijker rol spelen. School en tuin raakten meer verweven. Tuinleiders gaven, vooral in een aantal grote steden, in de wintermaanden op school voorbereidende lessen en het tuinieren kreeg een plek binnen de school, als onderdeel van het natuuronderwijs.

Jaren '70 en '80: Stagnatie

Het aantal schoolwerktuinen groeide in de jaren '70 gestaag. Er werd ook steeds meer lesmateriaal ontwikkeld. Schooltuinbegeleiders wisselden ervaringen uit tijdens studiedagen.

In de tweede helft van de jaren '80 ontstonden er nog wel enkele nieuwe schooltuincomplexen, maar door bezuinigingen verdwijnen er ook. Tegelijkertijd zorgt toenemende aandacht voor milieueducatie ervoor dat schooltuinen ruimere doelstellingen krijgen en er

Drie toonaangevende schooltuinboeken uit 1928, 1982 en 2004

wordt gekeken welke rol de directe schoolomgeving daarin kan spelen. In 1982 verscheen 'De tuin om de school, wat doe je er mee', een bronnenboek vol ideeën over lesmogelijkheden rond de school.

Jaren '90 – nu: Vernieuwing

In de loop der jaren zijn in veel gemeenten natuur(educatieve) elementen aan de schooltuincomplexen toegevoegd die de tuinen ook aantrekkelijker maken voor andere doelgroepen. Een bijzonder voorbeeld hiervan is de Educatieve Tuin De Enk in Rotterdam. Daar begonnen Gerrit Roukens en zijn collega's al begin jaren '80 om de tuin aan te passen aan de veranderende tijd. Tot op de dag van vandaag een voorbeeld dat velen inspireert! Inmiddels dragen steeds meer gemeenten de schooltuinen over aan nieuw gevormde stichtingen of verenigingen, vaak als verkapte bezuiniging al blijft er meestal wel een vorm van subsidie. Veel schooltuinen houden tot op de dag van vandaag, ondanks moeilijker omstandigheden, het hoofd boven water en gaan er in het beste geval zelfs op vooruit. Tegelijkertijd wordt vanuit de schooltuinwereld aangegeven dat, net als in de begin-

De schooltuin nodigt uit tot allerlei andere activiteiten

periode, overheidssubsidies meer dan welkom blijven, bijvoorbeeld om het vrijwilligerswerk professioneel te kunnen ondersteunen.

Verbreding

De laatste jaren zijn moestuinen weer 'hip', daar profiteren ook schooltuinen van. In het kielzog van de huidige vergroeningsactiviteiten op schoolpleinen, neemt het aantal moestuintjes en vierkante meterbakken op school toe. Ook liften ze soms mee op de aandacht voor buurtmoestuinen en voedselbossen. Steeds meer volkstuinverenigingen zien de jonge aanwas graag komen en bieden scholen vaker ruimte en deskundigheid. Ook ontstaan mengvormen, 'hybride' tuinen,

met zowel ruimte voor tuinieren (kinderen en volwassenen), als voor natuurlijk spelen. Een mooi voorbeeld hiervan is Speelhof Hoogerzael in Middelburg.

Verder lezen

Dit is een ingekorte tekst uit het onderzoek 'Jong leren moestuinieren', Kindermoestuinen in Nederland - verleden, heden, toekomst, door Marianne van Lier en Willy Leufgen voor project 'Jong Leren Eten'. Het hele onderzoek is terug te vinden op www.stichtingoase.nl/moestuineren-met-kinderen

Andere aanraders (ook tweedehands):

De schooltuin, 100 jaar schooltuin-cultuur in Nederland, 2004. Gina Kranendonk. Uitgeverij De Verbeelding, Amsterdam.

De Tuin om de school – wat doe je ermee? 1982. Eindredactie Kees Both. Uitgave van SLO. NOB en IVN.

De Groene Hemel, 2008. Bert Ydema. Kosmos Uitgever B.V. Utrecht, Amsterdam.

De eeuwige schooltuin, zaaien op de Zuidas, 2014. Uitgeverij Rubinstein B.V. Amsterdam.

Bezig met de oogst, Educatieve Tuin de Enk